

KATSAUKSIA

Välikatsaus suomen sijojen juuriin

1 Aluksi

Tässä katsauksessa tiivistän päätuloksia osin yhdessä Ante Aikion kanssa tekemistäni tutkimuksista, joissa on luotu uutta valoa suomen sijojen alkuperän kysymyksiin. Aiemmistä selityksistä poiketen monet sijat on nykytiedon valossa luontevinta tulkita muinaisten postpositioiden perillisiksi.

Suomen kielen sijataivutusta pidetään poikkeuksellisen rikkaana. Runsassijaisiksi tunnetaan meillä ja muualla myös viro ja unkari, ja näiden kolmen suuren kansalliskielen näkyvyys voi luoda vaikutelman, että koko uralilainen kielikunta koostuu kielistä, joissa on paljon sijoja. Suurin osa kielikuntamme kielistä tulee kuitenkin toimeen paljon vähemmällä sijoilla ja uralilaiseen kantakieleen on perinteisesti rekonstruoitu vain kuusi sijaa (Janhunen 1982, 30–31). Toisaalta esimerkiksi indoeurooppalaisen kielikunnan runsassijaisimpiin kielisiin kuuluvat osseetti, sinhali ja tokaari muistuttavat noin kymmenen sijan järjestelmillään lähinnä oman kielikuntamme keskitasoa edustavia mordvalaiskieliä ja maria. Arviolta puolet maailman kielistä on täysin vailla sijataivutusta, joten omien sijojemme määrä on merkittävä.

Erityisen monisijaisiin taivutusjärjestelmiin kuuluu yleensä useita paikallissijoja, jotka muodostavat symmetrisiä sarjoja kuten suomen *s-* ja *l-* eli sisä- ja ulkopaikallissijat. Toisinaan puhutaan myös yleisistä paikallissijoista, joiksi kutsutaan essiiviä, partitiivia ja translatiivia. Sijojemme monia tehtäviä on tutkittu laajasti, mutta niiden diakroninen tarkastelu on ollut verraten vähäistä. Merkittävä syy on se, että esimerkiksi ulkopaikallissijoissa tavattavan *l-*aineksen ja sisäpaikallissijojen *s-*aineksen alkuperää koskevissa kysymyksissä on näyttänyt vallitsevan konsensus – uusia selityksiä ei ole kaivattu. Suomalaisessa kielitieteessä on yli sadan vuoden ajan vallinnut lähes yksimielinen käsitys siitä, että *s-*sijojen *-s-* on alkuaan ns. **s-*latiivi eli tulosija, johon toiset muinaiset paikallissijat ovat kiinnittyneet. Samoin *l-*sijojen *-l-*aineksen on katsottu olevan alkuaan yhtä kuin paikannimissä tavattava johdin *-lA*, johon entiset paikallissijat ovat sulautuneet. Kiistanalaisempiin sijoihin kuuluu translatiivi, jonka päätettä on arveltu niin ikivanhaksi johtimeksi kuin niin sanotun **k-*latiivin ja edellä mainitun **s-*latiivin yhtymäksi. Vaihtoehtoisia käsityksiä ei tosin ole puuttunut, mutta erityisesti suomalaiset fennougristit ovat olleet niistä yllättävän hiljaa. Perinteisiä käsityksiä sijojen alkuperästä esittelevät muun muassa Kaisa Häkkinen (2002) ja Tapani Lehtinen (2007).

Seuraavat luvut tarkastelevat edellä mainittujen seitsemän sijan alkuperiä. Luvussa 2 esitellään itämerensuomelle omaleimaisten *l-*sijojen syntyä kantasuomessa: vanhan *-lA-*johdoshy-poteesin sijaan uskottavampaa on selittää ne uralilaisen **ül-*postpositiivartalon pohjalta kieliopillistuneiksi sijoiksi (Aikio–Ylikoski 2007; 2016). Luvussa 3 huomion saavat *s-*sijat, joiden on katsottu kehittyneen suomalais-volgalaisessa kantakielessä, sillä itämerensuomen inessiivillä,

elatiivilla ja illatiivilla on selviä vastineita niin saamessa, mordvassa kuin marissa. Hypoteettisen *s-latiivin sijaan *-s*-aines on kuitenkin luonnollisempaa yhdistää eräisiin samojedikielten paikallissijoihin, jotka länsiuralilaisten *s*-sijojen tavoin palautunevat muinaisiin postpositioihin, joille taas on mahdollista etsiä perillisiä myös muista kielihaaroista (Ylikoski 2016). Luvussa 4 tarkasteltava yleinen paikallissija translatiivi paljastuu perinteistä käsitystä vanhemmaksi, alkuperäisten paikallissijojen essiivin ja partitiivin tavoin kantauralilaiseksi, mutta ei niinkään paikallissijaksi vaan verraten kieliopilliseksi taivutusmuodoksi, jolla on vastineita useammassakin sukukielessä kuin mitä perinteisesti on ajateltu (Ylikoski 2017).

2 *l*-sijat

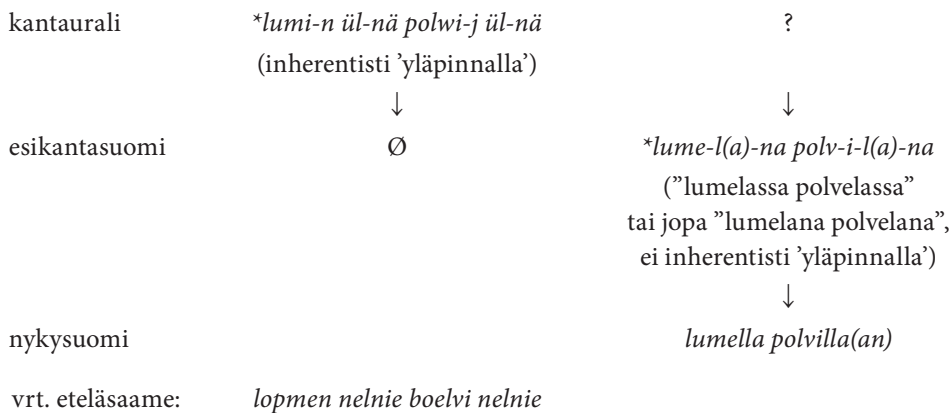
Suomen ja sen lähimpien sukukielten paikallissijat esiintyvät kolmen sijamuodon sarjoina, joiden rakenne on ohjannut tutkijoita erottamaan niin *l*- kuin *s*-sijoissakin yhtäältä niiden *-l*- ja *-s*-ainekset ja toisaalta niitä seuraavat varhaisemmiksi paikallissijoiksi tunnistetut elementit. Ulkopaikallissijoina tunnetut *l*-sijat ovat erityisesti itämerensuomalainen ilmiö, jonka synty on melko yksimielisesti ajoitettu (myöhäis)kantasuomeen, vaikka toisinaan niitä onkin pyritty yhdistämään etenkin permiläisten kielten samanoloiisiin sijoihin. *L*-sijat toimivat muissakin tehtävissä kuin paikallissijoina, mutta useimmat tutkijat ovat sinänsä luonnollisesti päätyneet pitämään niiden alkuperäisimpänä merkityksenä niin sanottua ulkopaikallisuutta, joka näkyy esimerkiksi siinä, että *katolla* ja *talolla* ilmaisevat toisenlaista lokaalisuutta kuin sisäpaikallisia *katossa* ja *talossa*.

Perinteisen käsityksen mukaan *-l*-aines palautuu paikallisuutta ilmaisevaan johdostyyppiin, joka edelleen elää muun muassa talonnimissä ja johdoksissa, kuten *Setälä* ja *kanala*. Hypoteesi *lA-johtimen ja muinaisten paikallissijojen yhteen sulautumisesta on kuitenkin monessa suhteessa ongelmallinen; suurin ongelma on se, että se on pysynyt hypoteesina, jota ei ole oikeastaan koskaan sen suuremmin perusteltu tai testattu. Ajatus periytyy jo ajalta ennen E. N. Setälää (1890), jonka varovainen tuki tälle hypoteesille vaikuttaa olleen suurimpia syitä käsityksen vakiintumiseen. Muutenkin on havaittavissa, että monet fennougriistiikan varhaisten uranuurtajien varoen esittämät hypoteesit ovat ajan myötä kanonisoituneet lähes itsestään. Toki *l*-sijojen kehitystä on myöhemminkin pyritty täsmentämään, mutta tutkimusperinteessä on keskitytty ennen kaikkea äännehistoriallisiin pohdintoihin, kun taas nykykielitieteelle ominainen kielen funktioiden ja kielitypologisten paralleelien korostaminen on ollut lähes olematonta.

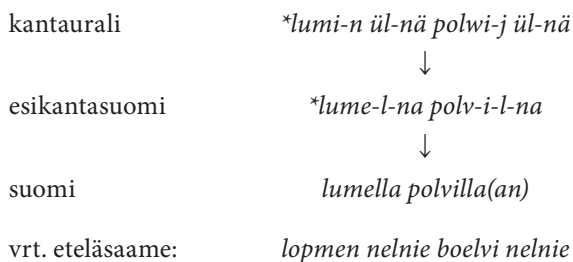
Suomen ja sen sukukielten tutkijoiden käytettävissä on typologista tietoa kielen kehityksen lainalaisuuksista nyt verrattomasti enemmän kuin Setälällä ja hänen välittömillä perillisillään. Näitä tietoja ja funktionaalisempaa lähestymistapaa hyödyntävä Aikion ja Ylikosken (2007; 2016) tutkimus päättyy väijäämättä tyystin uudenlaiseen käsitykseen *l*-sijojen alkuperästä. Alkuaan pohjoissaameksi ja myöhemmin laajennettuna englanniksi julkaistu tutkimus käsittää sata sivua, joilta tässä on mahdollista nostaa esille vain pääasiat: Uuden käsityksen mukaan *l*-sijojen alkuperänä voi pitää kantauralin *ül-postpositioita, joilla on selviä perillisiä kielikunnan useimmissa päähaaroissa. Suomessa niitä vastaavat muun muassa postpositiot ja adverbitt *yllä*, *yltä* ja *ylle*, joskin sukukielten vastineiden merkitykset vastaavat usein käytännössä postpositioita *päällä*, *päältä* ja *päälle* – ja vielä useammin nimenomaan *l*-sijojen päätteitä *-lla*, *-ltA* ja *-lle*. Tarjoamme kymmeniä lause-esimerkkejä niin itämerensuomen *l*-sijojen kuin niitä vastaavien etäsukukielten postpositioiden lukuisista funktioista – myös muista kuin varsinaisista

paikallisuuden ilmauksista. Prototyypisintä ja selvästi alkuperäisintä on kuitenkin erityisesti yläpinnalla, kuten *katolla*, sijaitsemisen ilmaiseminen. Vaikka samanlaisia esimerkkejä voi esittää monista kaukaisemmistakin etäsukukielistä, tässä tutkimuksessa suomen *l*-sijoja verrataan etenkin pohjoissaamen *alde-* ja *ala-*postpositioihin. Tutkimusaineiston 1963 postpositiosta jopa kaksi kolmasosaa on vaivatonta suomentaa *l*-sijoilla.

Uusi käsitys *l*-sijojen alkuperästä selittää monia seikkoja, joihin aiempi tutkimus ei ole vastannut. Selittämätöntä on ollut muun muassa se, miten väljästi lokaalinen *lA-johdin on voinut päätyä paikallissijojen rakennusaineeksi ja vieläpä kehittyä konkreettisimmin erityisesti yläpinnalla sijaitsemisen ilmaisimeksi kantasuomessa, jota edeltäneessä kantaauralissa on selvästi ollut tähän tarkoitukseen sopiva postpositioivartalo, joka puolestaan näyttää muuten lähes kadonneen varsinaisten postpositioiden rakennusaineena. Nykyään melko ylätyylyiset *yllä*, *yltä* ja *ylle* kuuluvat vanhastaan lähinnä länsisuomalaiseen kansankieleen, mutta ne eivät juurikaan ole olleet postpositioita vaan pikemminkin vaatetukseen viittaavia adverbeja (esim. *takki yllä*). Näyttääkin siltä, että nyky-suomen *yl-*postpositiot ovat paljolti myöhäisen analogisen kehityksen tulosta.

Kuvio 1. Yläpinnan funktion ensisijaiset merkintätavat kantaauralista nykysuomeen vanhan teorian mukaan.

Kuvio 2. Yläpinnan funktion ensisijaiset merkintätavat kantaauralista nykysuomeen uuden teorian mukaan.

Kuvio 1 on tiivistelmä perinteisestä käsityksestä, jonka mukaan *-LA*-ainekseen pohjautuvista sijamuodosteista kehittyi kolmen ulkopaikallissijan sarja, joka samalla syrjäytti kanta-uralilaisen ja useimmissa muissa kielihaaroissa säilyneen postpositiosarjan *ülnä* 'lla', *ültä* 'ltA', *ülinj* 'lle' tyypillisimmissä funktioissaan. Koska *l*-sijojen katsotaan kehittyneen vaiheessa, jolloin kaikkiin neljään läntisimpään uralilaiskielten päähaaraan oli jo kehittyneenä sarja alkuperäiset kanta-uralilaiset paikallissijat syrjäyttäen *s*-sijoja, olisi oletettava, että esimerkiksi adessiivimuodot *lumella* ja *polvilla(an)* palautuisivat *-LA*-aineksisiin essiivimuotoihin, jollaiseksi alkuperäinen lokatiivi oli kantasuomeen tultaessa muuttunut. Tällöin adessiivin alkuperäisen merkityksen pitäisi olettaa muistuttaneen nykysuomen **lumelana*- ja **polvelana*-tyyppisiä semantiikaltaan keinotekoisia muodosteita. Kuviota 1 voi lopuksi verrata kuvioon 2, joka kuvaa pähkinänkuoressa *l*-sijojen syntyhistorian uuden, **ül*-postpositioihin perustuvan teorian mukaan.

Myös uudessa teoriassa joudutaan olettamaan epäsäännöllistä äännekehitystä, mikä toisaalta on välttämätön osa kuvion 2 kuvaamaa sinänsä luonnollista kieliopillistumista (esim. Aikio – Ylikoski 2016, 100–104). Vaikka uusien sija-affiksien kehittyminen adpositioista on yksi tavallisimmista kieliopillistumisprosesseista kautta maailman, perinteisen *-LA*-teorian (kuvio 1) tueksi ei liene koskaan esitetty eikä kenties voidakaan esittää vastineita muista kielistä (Kulikov 2009, 440–445). Kuvion 2 kuvaamalle *l*-sijojen synnylle sen sijaan löytyy aivan tarkka paralleeli komipermjakista, jossa sama uralilainen **ül*- on kehittynyt samaa merkitseviksi *v*-sijoiksi (esim. kanta-uralin **mixin ülnä* > komin *mu vĭlin*, permjakin murteiden *mu(v)in* 'maalla, maan päällä' kuten samalähtöinen suomen *maalla*). Sattumoisin jopa indoeurooppalaiseen osseettiin on kehittynyt samanlainen "l-sija", adessiivi *-yl*: esimerkiksi latinan lausekkeen *super humum* 'maalla' etymologinen vastine on *zæxx-yl*. Maailmalta löytyy runsaasti lisäesimerkkejä vastaavista sijoista.

Uusi käsitys *l*-sijojen alkuperästä ratkaisee myös pienempiä kysymyksiä itämerensuomen menneisyydestä. Liivin *l*-sijojen olemus on kiinnostanut tutkijoita jo pitkään (ks. Blokland – Inaba 2018), mutta nyt esimerkiksi arvoituksellisenä pidetty adverbityyppi *põlindžöl* 'polviltaan' voidaan selittää jäänteiksi omistusliitteellisistä postpositiolausekkeista, joissa morfeemien järjestys on ollut toinen kuin nykysijamuodoissa (**polvi-nsa-lla* << **polvi(-j)-n-sa ülnä*). Perinteisen *-LA*-teorian rakennusainesten uudelleenarviointi puolestaan viittaa siihen, että itämerensuomen *pääl*-aineksiset postpositiot eivät välttämättä alkuaan liity substantiiviin *pää*, vaikka siltä esimerkiksi *päällä* toki nykyään näyttää (vrt. inarinsaamen *paajeeld* 'päällä; päältä, *paijeel* 'yli, päällitse'; tarkemmin Aikio – Ylikoski 2016, 134–136). *-LA*-aineksisten vartaloiden merkitys *l*-sijojen muodostumiselle on silti katsottava hyvin vähäiseksi. Vertailevan kielitieteen ja kielitypologian näkökulmista perustelluksi selitykseksi jää yhdistys uralilaisiin **ül*-postpositioihin.

3 *s*-sijat

L-sijat syntyivät itämerensuomen eriytyessä omaksi kieliryhmäkseen, joka erosi nykyisten saamelais- ja mordvalaiskielten edeltäjistä sekä muista, sittemmin kadonneista länsiuralilaisista kielistä. Ryhmien eriytyemisestä on kasvava joukko kilpailevia näkemyksiä. Yhtenä perinteisen sukupuumallin keskeisistä välikantakielistä on pidetty suomalais-volgalaista kantakieltä, jonka perillisiä olisivat saame, itämerensuomi, mordva ja mari. Tämän valta-asemansa menettäneen mallin tueksi on esitetty *s*-sijojen eli itämerensuomen sisäpaikallissijojen ja niiden vastineiden

esiintymistä kaikissa neljässä kielihaarassa (ks. esim. Häkkinen 1983, 74). Lähtökohtaisesti tämän voi katsoa tukevan perinteistä mallia, mutta muita vastaavia suomalais-volgalaisia innovaatioita ei ole onnistuttu osoittamaan. Kysymys *s*-sijojen alkuperästä ansaitsee siis laajempaa huomiota, ja erityisen kiinnostavaksi senkin tekee aiheen tutkimushistoria, joka sisältää samoja piirteitä kuin yllä käsiteltyjen *l*-sijojen tutkimusperinne.

Taulukko 1 kuvaa *s*-sijat ns. suomalais-volgalaisen kielten konservatiivisimmissä edustajissa – eteläsaameissa, suomessa, ersässä ja itämarissa.

Taulukko 1. Saamen, itämerensuomen, mordvan ja marin *s*-sijat 'tulsta' merkitsevissä sukulaissanoissa.

	Elatiivit	Inessiivit	Illatiivit
Eteläsaame	<i>dälle-ste</i>	<i>dälle-sne</i>	<i>dälle-se</i>
Suomi	<i>tule-sta</i>	<i>tule-ssa</i>	<i>tule-(h)en</i>
Ersä	<i>tol-sto</i>	<i>tol-so</i>	<i>tol-s</i>
Itämaria	–	<i>tulâ-što</i>	<i>tulâ-š(ko)</i>

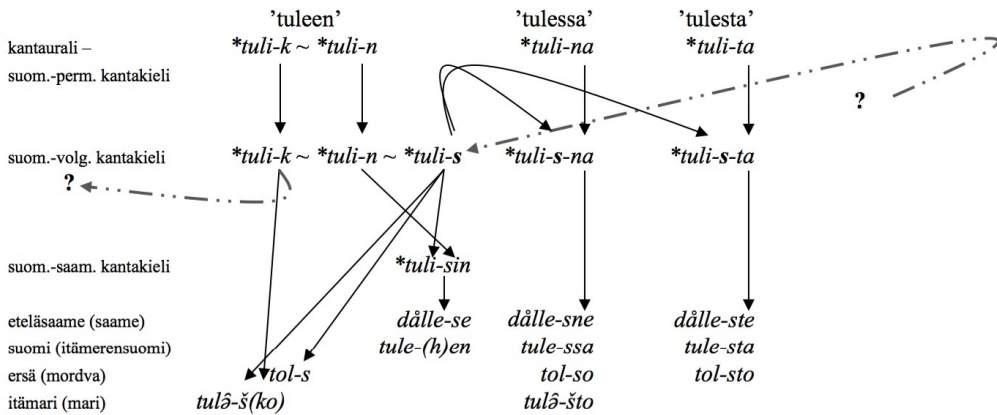
Taulukko osoittaa etenkin saamen ja itämerensuomen sijojen samankaltaisuuden, ja molempien kieliryhmien *s*-sijojen voikin vaivatta katsoa palautuvan muotoihin **-stA*, **-snA* ja **-sin* (< **-sinj*). Myös mordvan ja marin vastineet voi melko ongelmattomasti rekonstruoida alkuaan samanmuotoisiksi. Perinteinen selitys *s*-sijojen alkuperästä juontuu *l*-sijojen tapaan 1800-luvun loppupuolelta, ja sen historia noudattaa muutenkin *l*-sijojen tutkimushistoriaa. Meidän aikoihimme asti vallalla olleen käsityksen mukaan *s*-sijojen yhteisenä alkuperänä olisi suomalais-volgalaisen kantakielen **s*-latiivi, hypoteettinen tulosija (vrt. adverbti kuten *alas* ja *ulos*), johon olisivat yhdistyneet alkuperäisimmät uralilaiset paikallissijapäätteet **-nA* ja **-tA*. Tulosijojen on katsottu palautuvan pelkkään **s*-latiiviin (mordva, mari) tai sen ja **n*-latiivin (itämerensuomi, saame) tai **k*-latiivin (mari) yhdistelmään.¹

Myös *s*-sijojen alkuperän tutkimushistoriaan kuuluu lukuisia detaljeja, joiden kertaamiseen ei tässä kirjoituksessa ole tilaa, mutta Setälästä (1890, 168–169, 410–412) Lehtiseen (2007, 77–80) vallalla ollut käsitys pysyi pääpiirteissään muuttumattomana yli sadan vuoden ajan. Perinteisen käsityksen voi tiivistää kuvion 3 muotoon.

Kuvio 3 luo kieltämättä kaoottisen vaikutelman, mutta juuri näin *s*-sijojen on perinteisesti uskottu kehittyneen. Mutta mistä *s*-sijojen peruselementiksi päätynyt suomalais-volgalainen **s*-latiivi on tullut? Mihin samassa kantakielessä tarvittiin kolme erilaista latiivia? Miten alkuperältään tuntematon **s*-latiivi saattoi samassa kantakielivaiheessa menettää alkuperäisen merkityksensä niin, että siihen saattoi liittää jopa olo- ja erosijojen päätteet? Kuinka luonnollista ylipäänsä on olettaa, että tulosijaan on voinut liittää merkitykseltään päinvastaisia olo- ja erosijojen tunnuksia? Lyhyenä vastauksena näihin kysymyksiin on todettava, että kuvion 3 osoittamalle kehitykselle ei voikaan osoittaa uskottavia vertailukohtia mistään riittävästi tutkituista kielistä, ja koko teorian kulmakiveksi postuloidun **s*-latiivin alkuperä on jäänyt vaille vastausta.

S-sijojen tutkimushistoria poikkeaa *l*-sijoista siinä, että edellisille on ajan mittaan esitetty

1 Erillisten **n*- ja **k*-latiivien sijaan on luonnollisempaa olettaa, että nasaalisten ja velaaristen tulosijojen yhteinen kantamuoto on ollut **-ŋ* (Aikio – Ylikoski 2016, 100–101).

Kuvio 3. Perinteinen käsitys kantaauralin paikallissijat korvanneiden suomalais-volgalaisen s-sijojen synnystä.

myös vaihtoehtoisia selityksiä tai ainakin perinteistä selitystä on epäilty. Soraäänät ovat kuitenkin olleet hajanaisia ja erityisesti suomalaisessa kielentutkimuksessa niistä on suorastaan vaiettu. Poikkeuksia ovat olleet Häkkinen (1983, 74; 2002, 80) ja Alho Alhoniemi (1988, 34), jotka eivät varsinaisesti tarjoa uusia selitysmallleja, mutta eivät oikein kannata vanhaakaan. Suomen ulkopuolella epäilijöitä on ollut enemmänkin.

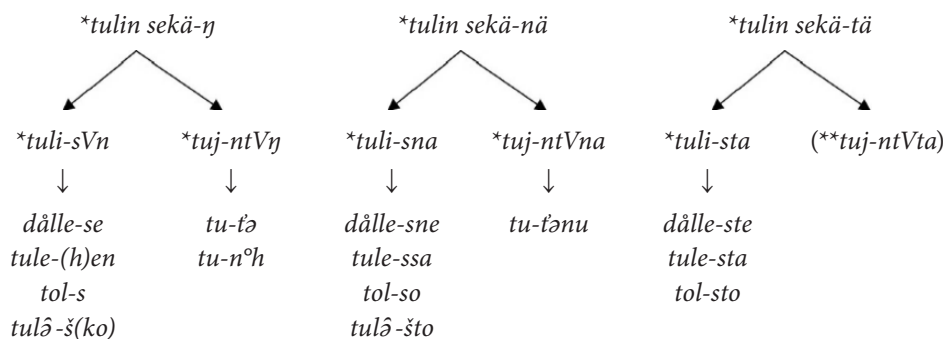
Vaikka s-sijoja on vanhastaan tarkasteltu suomalais-volgalaisena innovaationa, samojedikielten tutkimusperinteessä on pariin otteeseen viitattu s-sijoihin tavalla, joka näyttää johtavan niiden todellisen alkuperän jäljille. Samojedikielten paikallissijat muistuttavat s-sijoja siten, että niissä on nähtävissä jälkiä kantaauralin alkuperäisistä paikallissijoista, joita kuitenkin edeltävät alkuperältään hämäämättä elementit *-kə- ja *-ntə-. Jälkimmäinen esiintyy erityisesti nganasanin lokatiivin tunnuksessa (esim. *tu-tənu* 'tulessa') ja yleisemmin kaikkien samojedikielten datiiviksi kutsutun tulosijan tunnuksessa (esim. nganasanin *tu-tə* ja tundranenetsin *tu-n^{oh}* 'tuleen'). József Györke (1943, 38–39) ja Tibor Mikola (2004, 100) ovat huomauttaneet, että samojedin *-ntə-aineksen *-t- voi pohjautua kantaauralin sibilanttiin ja olla jopa yhtä läntisten paikallissijojen -s-elementin kanssa. Kuitenkin myös samojedologit ovat operoineet selityksissään lukemattomilla latiiiveilla, joiden on esitetty yhdistyneen muihin sijapäätteisiin ilman, että tällaiselle kehitykselle tunnettaisiin paralleleja muista kielikunnista. Pohjimmiltaan kyse on uralistiikkaan kehittyneestä spekulatioperinteestä, jonka tueksi esitetyt argumentit ovat toisinaan suoranaista kehäpäätelyä (ks. Kulikov 2009, 445; Ylikoski 2016, 63–64).

Koska adverbialiset sijat syntyvät tyypillisimmin postpositioiden kielipiillistuessä suffiksi (esim. Kulikov 2009, 440–445), myös s-sijojen alkuperää on luonnollista etsiä postpositioiden suunnasta. S-sijat ovat kuitenkin niin kaukainen innovaatio, että niille on vaikea antaa yhtä selvää ja varmaa selitystä kuin l-sijoille, mutta eri vaihtoehtojen punnitseminen viittaa johdonmukaisesti siihen, että s-sijat on todellakin mahdollista yhdistää samojedin *-ntə-sijoihin ja kantaauralin postpositiorakenteisiin.

Uusin selitys s-sijojen alkuperälle (Ylikoski 2016) on myös entistä ehompi selitys samojedin sijoille, sillä niille ominainen *-n- voidaan selittää genetiiviksi, joka jo kantaauralissa on ollut

postposition komplementin sija (ks. luku 2). Haasteellinen on kuitenkin *s-elementin alkuperä, sillä sille ei välttämättä löydy enää vastineita etenkin niistä viidestä kielihaarasta, joissa alkuperäinen postpositioivartalo on suffiksoitunut. Paras ehdokas näyttää löytyvän hantista, sillä esimerkiksi itähantin *tiyppi* 'sisus, sisälmykset' ja Vahin hantin *lɔɣ-pelək* 'sisäpuoli' palautuvat kanta-hantin vartaloon **Liγ-*, joka puolestaan voi periytyä *s-alkuisesta kantaauralin vartalosta **sekä-*, **seki-* tai **sexi-* 'sisä-'.² Varmimpana vaihtoehtona voinee pitää vartaloa **sekä-*, joka sopii myös muun muassa suomen *seka*-sanueen alkumuodoksi (Ylikoski 2016, 56).

Länsiuralilaisten s-sijojen perinteisen syntyteorian visuaalilista kuvio 3 näyttää mielikuvituksen kompleksiselta, mutta teoria ei selitä edes suomalais-volgalaisen kantakielen *s-latiivin alkuperää. Uuden postpositioteorian tiivistävä kuvio 4 ei ota ehdotonta kantaa oletetun postpositioivartalon tarkkaan asuun, mutta pystyy silti esittämään huomattavasti suoraviivaisemman ja perustellumman mallin s-sijojen alkuperästä ja kantaauralia seuranneesta kehityksestä.

Kuvio 4. Länsiuralilaisten (saamen, itämerensuomen, mordvan ja marin) s-sijojen ja itäuralilaisten (samojedien) *ntə-sijojen kehitys oletetuista kantaauralin postpositiorakenteista; esimerkkinä 'tulta' merkitsevien substantiivien taivutus eteläsaamessa, suomessa, ersässä, itämarissa, nganasanissa ja tundranenetsissä.

4 Translatiivi

Eräänlaisiksi paikallissijoiksi on luettu myös niin sanotut yleiset paikallissijat essiivi, partitiivi ja translatiivi. Kaksi edellistä ovatkin kiistatta historiallisia, kantaauralilaisia paikallissijoja, jotka jatkavat elämäänsä myös *l-* ja *s-*sijojen rakennusaineina. Muuten suomen essiivi, partitiivi ja translatiivi ovat keskenään erilaisia kieliopillisia sijoja, joita yhdistävät tekijät ovat vähäisiä. Lähinnä eräät adverbi- ja postpositiosarjat kuten *luona*, *luota*, *luo(kse)* ja *alempana*, *alempaa*, *alemmaksi* ovat saaneet myös translatiivin näyttämään paikallissijan kaltaiselta, ja tätä näkökulmaa on hyödynnetty etenkin sijapäätteen *-ksi* alkuperää selitettäessä. Yksi perinteinen näkemys on ollut se,

2 1800-luvun puolivälissä suosittu ajatus selittää s-sijat suomen *sisä*-vartalolla kärsii pahoin siitä, että sille tunnetaan vastineita vain itämerensuomesta ja saamesta, joista sen nimenomaisesti tulisi olettaa s-sijoiksi kuluttuaan puuttuvan.

että myös translatiivi on eräänlainen ”s-sija”, sillä jo yli sadan vuoden ajan myös translatiivin päätteen *-s-* on selitetty suomalais-volgalaiseksi *s-latiiviksi, joka olisi liitetty vielä vanhempaan *k-latiiviin. Toisin sanoen translatiivin on selitetty syntyneen samoista aineksista kuin marin illatiivin, mutta käänteisessä järjestyksessä (ks. kuvio 3).

Latiiveihin perustuva teoria translatiivin alkuperästä ei kuitenkaan ole nauttinut varauksetonta kannatusta (ks. Ylikoski 2017, 374–375). Itämerensuomen translatiivin funktiot ovat yleensä varsin kieliopillisia, ja esimerkiksi viron translatiivin käyttö vastaa vanhastaan sekä suomen translatiivia että essiiviä. Kauan on tiedetty sekin, että myös mordvassa on sama suffiksi lähes samoissa tehtävissä (esim. ersän *meks* ’miksi’, *šeks* ’siksi’, *tejtēreks* ’tyttäreksi; tyttärenä’), ei kuitenkaan minkäänlaisena paikallissijana. Vaihtoehtoisen näkemyksen mukaan itämerensuomalais-mordvalainen *-ks(i)* onkin yhdistetty johdoksiin, joiden merkitykset lähenevät translatiivia; klassisiin esimerkkeihin kuuluvat mm. *aidas* : *aidakse-* ja *aita* : *aidaksi* (esim. kaksitulkintainen *tämä puu on aidakseni*).

Molemille translatiivin alkuperän selityksille on riittänyt kannatusta meidän päiviimme asti. Yllä on jo kritisoitu latiivien selittämättömään kasautumiseen perustuvaa tutkimusperinnettä, mutta ratkaisevana käänteenä translatiivin alkuperän ymmärtämisessä voi pitää Juha Janhunen (1989, 15) lakonista huomautusta siitä, että itämerensuomen translatiivin muodollisena vastineena voi pitää myös pohjoissamojedilaisten kielten predestinatiivisen taivutuksen tunnusta **-tə-*. Eurooppalaisesta näkökulmasta eksoottisehko predestinatiivi on joskus jopa substantiivin futuriksi luonnehdittu taivutuskategoria, jolla on sekä sijojen että itsenäisen deklinaatiotyyppin ominaisuuksia. Janhunen vertaa sitä itämerensuomen translatiiviin ja vain muodon näkökulmasta, mutta aiheen lähempi tarkastelu (Ylikoski 2017) osoittaa, että predestinatiivin käyttötavat ovat kielihistoriallisesta etäisyydestä huolimatta varsin translatiivien kaltaisia – niin itämerensuomen kuin mordvankin.

Vaikka teoria translatiivin tulosijaisesta alkuperästä on syytä hylätä, translatiivia kannattaa silti verrata erääseen *s*-sijaan, jota yllä ei ole toistaiseksi mainittu. Perinteiseen *s*-sijojen syntyä koskevaan teoriaan kuuluu nimittäin vielä yksi marin sija, vaikka yksinkertaistettu kuvio 3 ei sitä eikä translatiiveja sisälläkään: Marissa on suomen illatiivia vastaavan illatiivin (*-ško* variantteineen) lisäksi myös latiiviksi kutsuttu sija, joka ei kuitenkaan ole varsinainen tulosija, vaan monifunktionoinen kieliopillisempi sija, jota suomessa vastaa usein pikemminkin translatiivi. Uusimman tutkimuksen valossa näyttääkin suorastaan kiistattomalta, että myös marin latiivin tunnus *-(e)š* palautuu sekä muodoltaan että merkitykseltään kantaauralin suffiksiin **-ksi*. Useista kielihaaroista esitetyt kymmenet lause-esimerkit osoittavat, että niinkin monenlaiset ilmaukset kuin suomen *luulla ystäväksi*, *ottaa vaimoksi*, *tulla kalliiksi* ja *antaa lahjaksi* voi kääntää niin mordvan translatiivilla, marin latiivilla kuin samojedikielten predestinatiivisilla muodoilla. On jopa mahdollista löytää esimerkkejä, joissa taivutusmuotoja voi pitää yhteisen kantakielen suorina perillisenä:

metsäenetsi	<i>Uu biidūn ebut soida.</i>	(Siegl 2013, 386)
suomi	<i>Sinä olisit hyvä vävykseni.</i>	
vuorimari	<i>Təń biņešem lač liät əl’ə.</i>	(käännös Julia Kuprina)

Niin erilaisiksi kuin metsäenetsi, suomi ja vuorimari ovatkin vuosituhansien aikana muotoutuneet, yllä olevien esimerkkien *bii-đu-ni* ja *vävy-kse-ni* palautuvat kantaauralin muotoon *wäñiwiksi-ni, ja vuorimarin *βij-eš-em* eroaa niistä vain possessiivisuffiksin suhteen (tarkemmin Ylikoski 2017, 411). Paikallissijoina näitä ei voi pitää, eikä tarvitsekaan – latiiveja on ollut tapana postuloida kantakieliin liiaksikin, suhteellisesti paljon enemmän kuin mitä dokumentoiduissa todellisissa kielissä tunnetaan. Uralilaisen kantakielen rekonstruoinnin kannalta on sitä vastoin arvokasta, että riittävän useiden kielten sijoja ja sijamaisia predestinatiiveja vertailemalla voidaan rekonstruoida myös abstraktimpia ”translatiivisia” rakenteita, joiden tehtävänä on ollut etenkin erilaisten tarkoitusten ilmaiseminen esimerkiksi merkityksissä ’hyvä vävyksi’, ’otan sinut vaimokseni’ ja ’annan tämän lahjaksi’. Ei kantaauralin kieliopin ilmaisuvoimaa sinänsä ole pitkiin aikoihin epäilty, mutta konkreettisia rekonstruktioita ei ole esitetty. Nyt voidaan kuitenkin olettaa, että näihin tehtäviin on käytetty nimenomaan suffiksia *-*ksi*, joskin samojedin predestinatiivikategoria saa epäilemään, tuleeko sitä pitää alkuaankin sijapäätteenä vai muuna, sijaa muistuttaneena kieliopillisena kategoriana.

5 Lopuksi

Yllä on esitelty uusimpia käsityksiä suomen sijojen alkuperästä. Kielemme pienimpiin kuuluvat morfeemit ovat kautta aikojen herättäneet suuria kysymyksiä, joihin voi perehtyä paljon laajemmin nyt referoitujen laajojen tutkimusartikkeleiden ja niiden satojen lähdeviitteiden välityksellä. Vaikka morfeemien muuttuvia muotoja pohditaan niissä perinteiseen tapaan äännehistoriallisistakin näkökulmista, yllättävän uutta on se, että sijojen menneisyyttä valotetaan myös niiden todellisia funktioita tarkastelemalla. Esittelemäni tutkimukset sisältävät yli kaksisataa lause-esimerkkiä, ja tutkimusten taustalla niitä on tuhansia.

Kielten aidon käytön havainnointi on jäänyt menneiden aikojen rekonstruoijilta sivuosaan, mutta juuri se osoittaa, kuinka kantaauralin postpositiolausekkeen *tulin ülnä perilliset kuten inarinsaamen *tuulä alne*, länsimarin *tšl βəlnə*, udmurtin *tij viljn* ja tundranenetsin *tuh nyinya* kaikki merkitsevät samaa, ’tulella, tulen päällä, tulen yllä’. Kielen käyttöä tutkimalla selviää sekin, että vaikka *ül-kanta on mordvassa ajautunut uuteen merkitykseen, ersän instrumentaalinen *velde* kääntyy sekin lähinnä suomen adessiivilla: *tol velde* ’tulen avulla’ on suomeksi tavallisimmin *tulella*, mikä auttaa ymmärtämään myös *l*-sijojen muiden merkitysten kehittymistä. Samasta funktionaalisen vastaavuuden todistusvoimasta kertoo yllä nähty sanakolmikko *biiđuñ, vävykseni, βijeseñ*; joukon jatkoksi voi mainita mokšan translatiivin *ovks* ’vävyksi’, vaikka siihen eivät omistusliitteet enää liitykään. Myös *s*-sijojen alkuperän uusi selitys pohjautuu entistä vahvemmin tietoihin siitä, miten suomen sisäpaikallissijojen vastineita etäsukukielissä käytetään ja miten sijat ylipäänsä maailman kielissä luonnollisimmin kehittyvät. Moderni kielitypologinen tietämys auttaa nykytutkijoita rekonstruoimaan myös suomen kielen esihistoriaa aivan toisenlaisessa valossa kuin mitä aiemmin oli saatavilla.

Tämäkään katsaus ei kerro viimeistä sanaa suomen sijojen alkuperästä. Tiede edistyy myös tulevaisuudessa, mutta silloinkin on tärkeä muistaa, että myös tutkimushistorian kätköistä on mahdollisuus löytää suoranaisia aarteita, vaikka kaikki ajatukset eivät olisi suppeimpiin valtavirran mukaisiin oppimateriaaleihin päättyneenkään. Mitään yllä esitetyistä uusista teorioista ei ole keksitty tyhjältä, mutta osa on keksitty useammankin kerran: itämerensuomen *l*- ja *s*-sijojen sekä marin latiivin alkuperiä koskevat uudet selitykset olivat osin oraalla jo 1800-luvun alkupuolella M. A. Castrénin, Elias Lönnrotin ja F. J. Wiedemannin julkaisuissa, mutta jäivät ajan

myötä unohduksiin.³ Parhaiten kielihistoriankin tutkimus etenee silloin, kun huomiota kiinnitetään kylliksi sekä kielentutkimuksen historiaan että siihen, miten suomi ja muut kielet havaittavassa todellisuudessa aidosti toimivat ja muuttuvat.

JUSSI YLIKOSKI

jussi.ylikoski@oulu.fi
Giellagas-instituutti
PL 1000
90014 Oulun yliopisto

Lähteet

- AIKIO, ANTE – YLIKOSKI, JUSSI 2007: Suomelaš gielaid *l*-kásusiid algovuodđu sáme- ja eará fuolkegie-laid čuovggas. JUSSI YLIKOSKI ja ANTE AIKIO (toim.): *Sámit, sánit, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007*, 11–71. SUS, Helsinki.
- 2016: The origin of the Finnic *l*-cases. *Fenno-Ugrica Suecana Nova Series* 15, 59–158. Saatavissa https://www.su.se/polopoly_fs/1.356087.1510165998!/menu/standard/file/FUS2016-15_06c-JY_AA-Final.pdf
- ALHONIEMI, ALHO 1988: Postpositiorakenteiden synkroniaa ja diakroniaa. *Sananjalka* 30, 27–43.
- BLOKLAND, ROGIER – INABA, NOBUFUMI 2018: The *l*-cases in Courland Livonian. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri* 9 (2), 147–164. <http://dx.doi.org/10.12697/jeful.2018.9.2.07>
- GYÖRKE, JÓZSEF 1943: *Tő, képző, rag (szó- vagy jelrészten)*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- HÄKKINEN, KAISA 1983: *Suomen kielen vanhimmasta sanastosta ja sen tutkimisesta. Suomalais-ugrilais-ten kielten etymologisen tutkimuksen perusteita ja metodiikkaa*. Turun yliopisto, Turku.
- 2002: *Suomen kielen historia 1. Suomen kielen äänne- ja muotorakenteen historiallista taustaa*. Turun yliopisto, Turku.
- JANHUNEN, JUHA 1982: On the structure of Proto-Uralic. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 44, 23–42.
- 1989: Samojedin predestinatiivisen deklinaation alkuperästä. *Suomalais-Ugriksen Seuran Aika-kauskirja* 82, 298–301.
- KULIKOV, LEONID 2009: Evolution of case systems. ANDREJ MALCHUKOV ja ANDREW SPENCER (toim.): *The Oxford handbook of case*, 439–457. OUP, Oxford. <https://doi.org/10.1093/oxford-hb/9780199206476.013.0029>
- LEHTINEN, TAPANI 2007: *Kielen vuosituhanet: suomen kielen kehitys kantaauralista varhaisuomeen*. SKS, Helsinki.
- MIKOLA, TIBOR 2004: *Studien zur Geschichte der samojedischen Sprachen*. SZTE Finnugor Tanszék, Szeged.
- SETÄLÄ, E. N. 1890: *Yhteissuomalaisen klusiilien historia. Luku yhteissuomalaisesta äännehistoriasta*. SKS, Helsinki.

3 Paljon parjatus Setälän puolustukseksi on korostettava, että virstanpylväs *Yhteissuomalainen äännehistoria* (Setälä 1890) oli omana aikanaan esimerkillisen varovainen ja ennennäkemättömän korkeatasoinen esitys suomen kielen kehityksestä. Esimerkiksi paikallissijojen alkuperää käsittelevät pohdinnat vilisevät pehmentimiä *kenties*, *varmaan* ja *varmaankin*, joiden turvin Setälä lukemattomat ”ajatuksensa”, ”mielipiteensä” ja ”oletuksensa” esitti. Hän toki ymmärsi jo omana aikanaan, että sija-päätteitä kehittyi myös postpositioista (esim. viron komitatiivi); 1900-luvun kritiikittömyys Setälän spekulatiivisimpia ajatuksia kohtaan johtuu myöhemmästä tieteenhistoriasta (ks. Ylikoski 2016, 25 ja etenkin Setälä 1890).

- SIEGL, FLORIAN 2013: *Materials on Forest Enets, an indigenous language of Northern Siberia*. SUS, Helsinki.
- YLIKOSKI, JUSSI 2016: The origins of the western Uralic *s*-cases revisited: historiographical, functional-typological and Samoyedic perspectives. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 63, 6–78. Saatavissa <https://journal.fi/fuf/article/view/86120>
- 2017: On the tracks of the Proto-Uralic suffix **-ksi* – a new but old perspective on the origin of the Mari lative. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 96, 369–419. Saatavissa <https://journal.fi/susa/article/view/70232>